

Pomembne kategorije starševstva za odrasle brez otrok ter za odrasle z otroki in vnuki

*Sabina Jurič**
Družinski inštitut Bližina, Celje

Povzetek: Vzgoja predstavlja način, s pomočjo katerega starši spremljajo, sooblikujejo in vodijo otroka do osebne zrelosti. Cilj raziskave je bil poiskati kategorije starševstva, ki so jih udeleženci opredelili kot pomembne. Zanimala nas je tudi vrednostna ocena tistih vzgojnih kategorij, ki so jih udeleženci označili kot pomembne. Sodelovalo je 94 udeležencev, ki jih glede na starševstvo uvrstimo v tri generacije (28 odraslih brez otrok, 35 staršev in 31 starih staršev). Podatke smo pridobili s polstrukturiranimi intervjuji, sestavljenimi iz 12 vprašanj o starševstvu. Rezultati so obdelani s kvalitativno analizo podatkov z odprtim in osnim kodiranjem (na podatkih utemeljena teorija). Iz odgovorov smo oblikovali osemindeset kategorij, izmed katerih je bilo sedemnajst pozitivnih, osemnajst pa negativnih. Pozitivne kategorije smo združili v naslednje pozitivne nadkategorije: sodelovanje staršev z otrokom, jasno postavljene meje, sprejemanje otroka, možnost svobodnega izražanja otroka, pomoč otroku pri doseganju samostojnosti ter konstruktivno starševstvo. Negativne kategorije pa so označevale naslednje negativne nadkategorije: otrokovo pogrešanje starša, pritisk nad otrokom, nezaupanje otroku, grobi posegi v otroka (fizični, psihični) ter nekonstruktivno starševstvo.

Ključne besede: azumevanje starševstva, vrednotenje, starševstva, vzgojne komponente

Most important components of parenting for adults without children and for those with children and grandchildren

*Sabina Jurič**
Family Institut Bližina, Celje, Slovenia

Abstract: Childrearing is a process through which parents follow, co-shape and guide their children on their path to personal maturity. Aim of our research is to outline the components of childrearing that 94 participants, members of three generations (28 adults without children, 35 parents and 31 grandparents) define as important, both in positive and negative sense. The data was obtained through half-structured interviews with 12 questions on parenting, analysed according to the principles of initial and axial coding of the grounded theory. Results suggest thirty eight components, seventeen positive and eighteen negative, namely. Positive components combined in wider components: cooperation with a child, clear setting of boundaries for a child, acceptance of a child, giving the child possibility for expression, helping the child to get the psychological autonomy and positive parenting. Negative components combined in wider components: uninvolved parenting, psychological pressure on the child, punishing child, lack of trust in a child and negative parenting.

Keywords: experience of parenting, parenting evaluation, parenting, components

CC = 2956

*Naslov/Address: Sabina Jurič, univ. dipl. psih., Predoslje 96, Kranj, Slovenija, e-mail: sabina.juric@gmail.com

Uvod

Vzgoja v najširšem pomenu predstavlja socializacijski proces, ki otroku pomaga pri uspešnem reševanju starostno pogojenih razvojnih nalog. S spodbudami in omejitvami starši otroka usmerjajo, varujejo, mu omogočijo spodbuden osebnostni, čustveni, kognitivni ter socialni razvoj. Ker zgodnji odnosi s pomembnimi drugimi otroka globoko zaznamujejo (Bentley in Fox, 1991; Bowlby, 1975) ter mu predstavljajo prototip kasnejšega vedenja in doživljanja sveta okrog sebe, je zelo pomembno, na kakšen način starši pristopajo do otroka in v kolikšni meri uspejo zadovoljiti njegove osnovne psihosocialne potrebe.

Opredelitev vzgojnih stilov

Vzgojo lahko opredelimo kot skupek interakcij in reakcij staršev do otroka, ki določa čustveno klimo, v kateri se vedenje staršev podrobneje izrazi (Darling in Steinberg, 1993). Starševsko vedenje opredeljujejo t. i. vzgojne tehnike. Le-te predstavljajo ciljno orientirana vedenja, s pomočjo katerih starši otroka vodijo do samostojnosti, ter vedenja, ki niso ciljno usmerjena, kot so geste, spremembe v tonu glasu, spontani izrazi starševskega čustvenega doživljanja itd.

D. Baumrind (1965) je na podlagi štirih pomembnih vidikov starševstva – tehnike discipliniranja, toplina in skrb za otroka, komunikacijske strategije ter starševska pričakovanja glede zrelosti in kontrole otroka (Baumrind, 1967) – opredelila avtoritarni, avtoritativni in permisivni vzgojeni stil starševstva. Glede na omenjeno tipologijo vzgojnih stilov so raziskovalci ohranili konsistentno sliko starševstva, ki otrokom nudi najustreznejše pogoje za zdrav čustveni, socialni in kognitivni razvoj. Vzgojni stil je bil tako opredeljen kot značilnost starša, ki v okviru primarne socializacije z zgledom ter različnimi vzgojnimi tehnikami spreminja otrokovo pripravljenost na sodelovanje (Darling in Steinberg, 1993). Prevladujoč vzgojni stil v družini se odraža tako s starševskim pristopom do otroka kot s posameznimi vzgojnimi tehnikami.

Avtoritativni stil starševstva lahko opišemo kot stil, ki vključuje čustveno oporo otroku, visoke zahteve in norme, ustrezno spodbujanje avtonomnosti in, jasno, dvo-smerno komunikacijo med staršem in otrokom (Baumrid, 1966). Avtoritativni vzgojni stil pomaga tako otroku kot mladostniku razviti ustrezne kompetence ter najti ustrezno ravnotežje med družbenimi in osebnimi potrebami ter odgovornostjo. Avtoritativni starši svoje odločitve pojasnjujejo, njihovo vodenje je prežeto s toplino, fleksibilnostjo ter odkritostjo (Baumrid, 1966). Predvsem pomembno je dogovarjanje, odprti pogo- vori med starši in otroci, s čimer mu pomagajo, da začne sam preso- jati, si oblikuje la- stna stališča ter reagira zrelo v primeru medsebojnih konfliktov (Baumrind, 1971). Ta stil se povezuje z otrokovo odgovornostjo ter samostojnostjo, sodelovanjem z odraslimi in vrstniki, psihosocialno zrelostjo in akademskim uspehom (Baumrind, 1989).

Otroci, vzgajani s tem stilom, tako doživljajo več osebnega zadovoljstva, imajo višje samospoštovanje ter so bolj motivirani za doseganje postavljenih ciljev kot otroci, vzgojeni z drugima dvema stiloma (Lamborn, Mounts, Steinberg in Dornbusch, 1991).

Starši z avtoritarnim vzgojnim stilom so prepričani, da mora otrok slediti navodilom odraslega, mora biti kaznovan v primeru neubogljivosti ter da jim ni treba razložiti smiselnosti pravil, ki naj bi jim sledil (Baumrid, 1966). Velika zahtevnost, pomanjkanje razlage ter slabša odzivnost so značilni za starše z avtoritarnim vzgojnim stilom, ki od otroka pričakujejo ubogljivost, ciljno naravnost ter strinjanje brez razlage smiselnosti postavljenih norm (Baumrind, 1991). Uveljavljanje moči in nadzora, pomanjkanje topline in dvosmerne komunikacije, sledenje absolutnim standardom, spoštovanje avtoritete ter spodbujanje trdega dela so atributi, ki so avtoritarnim staršem pomembni (Baumrind, 1966). Otroci avtoritarnih staršev zaradi pretiranega vodenja ter nizke odzivnosti na njihovo lastno iniciativnost pogosto niso varno navezani, kar se odraža v nezaupanju v medosebnih odnosih, nepristnem čustvovanju ter nizkem samozaupanju. Zaradi pomanjkanja samoiniciativnosti se ti otroci pogosto preveč opirajo na starševsko vodenje in njihove nasvete, pogosteje doživljajo stres v manj strukturiranih situacijah, so bolj umaknjeni vase ter manj spontani. Pri dekletih raziskovalci ugotavljajo več odvisnega vedenja ter nižjo ambicioznost, pri fantih pa povečano agresivnost (Baumrid, 1966).

Drugače lahko opredelimo permisivni vzgojni stil starševstva, ki temelji na prepričanju staršev, da otrok potrebuje veliko spodbude ter manj omejitev in kontrole s strani odraslih. Tudi pričakovanja zrelosti in samokontrole otrok so nizka. D. Baumrind (1991) ocenjuje permisivne starše kot blage, netradicionalne, ki od otroka ne zahtevajo samoregulacije ter se izogibajo konfrontaciji z njim. Ti starši se do otroka pogosteje obnašajo kot do prijatelja, mu nudijo oporo in se z njim veliko pogovarjajo (Baumrind, 1991). Permisivni starši lahko pri otroku spodbujajo zmotno prepričanje, da stvari lahko dosežejo brez truda (de Knop, 1992). Permisivno starševstvo se pogosto povezuje z nezrelostjo otrok, čustveno distanco med družinskimi člani ter nesamostojnostjo in indiferentnostjo otrok zunaj družinskega okolja (Trice, 2002).

Pomembne komponente starševstva

Avtorji so vzgojne stile preučevali z različnimi metodami ter se osredotočali na različne vidike starševske interakcije z otrokom. Poleg uveljavljene tipologije vzgojnih stilov D. Baumrind so raziskovalci empirično preverjali posamezne dimenzije starševstva, ki se pomembno povezujejo z otrokovim razvojem. Pomembne komponente pri raziskovanju starševstva s strani različnih avtorjev: kontrola ter skrb za otroka (Darling in Steinberg, 1993; Maccoby in Martin, 1983; Rogers, 1962), čustvena toplota/sovražstvo in odmik /vključevanje (Baldwin, 1955), ljubezen/sovražstvo in avtonomija/kontrola (Schaefer, 1959), toplota/sovražnost in permisivnost/strogost

(Sears, Maccoby in Levin, 1957), toplina/sovraštvo in omejevanje/permisivnost (Becker, 1964). V zgodnjih 80. letih sta bila avtorja Maccoby in Martin (1983) prva, ki sta raziskovalno preverjala vzgojni stil glede na izraženost dveh komponent, ki sta ju opisala kot odzivnost in zahtevnost staršev. Opredelitve pomembnih vzgojnih komponent lahko strnemo v izraženost topline in sprejemanje otroka po eni strani ter omejevanje, kontrolo ali tudi čustveno hladnost po drugi. V nasprotju s tipologijo vzgojnih stilov po D. Baumrind (1965) sta avtorja Maccoby in Martin (1983) raziskovala izraženost posameznih komponente starševstva, ki jih lahko merimo. Pri opredelitvi zahtevnosti (pogostost in način starševskih zahtev) in odzivnosti (možnost starševske potrditve) sta izhajala iz teorij socialnega učenja in etnološke perspektive (Baumrind, 1983; Maccoby in Martin, 1983). Zahtevnost lahko opredelimo kot starševsko željo, da reagira kot socializacijski vodja, medtem ko se odzivnost opredeli kot njegova sposobnost, da prepozna otrokovo individualnost ter da se ustrezno odzove. Avtoritativni starši so tako označeni kot visoko zahtevni ter odzivni do otroka, medtem ko so avtoritarni do otroka zahtevni, njihova odzivnost na otrokove potrebe pa je nizka. Namesto permisivnega vzgojnega stila lahko na podlagi izraženosti odzivnosti do otroka opredelimo dve različni obliki starševstva in sicer: starši, ki razvajajo otroke (opredeljujeta jih visoka odzivnost ter nizka zahtevnost do otroka) in ne vključeni straši (zanje sta značilni tako nizka zahtevnost kot nizka odzivnost do otroka). Kljub temu da so tako avtoritativni kot avtoritarni starši visoko zahtevni, le-to lahko izražajo na različne načine – kot strogost ali psihološko kontrolo ter kot odločnost ali vedenjsko kontrolo (Steinberg, Elmen in Mounts, 1989). Tako avtoritativni kot avtoritarni starši imajo visoko izraženo vedenjsko kontrolo, medtem ko so avtoritarni starši tudi zelo strogi (visoko izražena psihološka kontrola) (Baumrind, 1989).

Oblikovanje vzgojnih stilov

Raziskovalci ugotavljajo, da je vzgojni stil starševstva pogosto odraz zgodnjih izkušenj, pridobljenih v času odraščanja v primarni družini. Starši otrokom predstavljajo zgled v zanje pomembnih vrednotah in prepričanjih (kaj je ustrezno vedenje, bonton, socialne veščine, koliko so pomembni akademski dosežki ter splošne kvalitete, kot so radovednost, kritično razmišljanje, neodvisnost, duhovnost, sposobnost doživljanja veselja ter ljubezni ...) (Becker, 1964; Pinto, 2007). Pomembne so tudi različne vzgojne tehnike, ki jih starši uporabljajo (npr. vključevanje v otrokovo šolsko delo, zanimanje za šolske ocene, pohvala...), vzgojni cilji, ki jih pri otroku želijo doseči (npr. razvoj pozitivne samopodobe, doseganje akademskih dosežkov...) ter druga vzgojna sporočila, ki jih nehote izkazujejo svojim otrokom (ton glasu pri pogovoru, drža telesa, mimika, intenzivno izražanje jeze ...) (Burgess in Youngblade, 1988; Darling in Steinberg, 1993; Serbin in Karp, 2003). Poleg opazovanja in posnemanja staršev pa je vzgojni stil povezan z otrokovimi izkušnjami odzivnosti in dosegljivosti staršev, ki je lahko pomemben pokazatelj stila odrasle navezanosti staršev. Vzorec navezanosti otroka do skrbnika se tako pogosto ponovi v partnerskem odnosu odraslega posameznika (Bowlby, 1982; Crowell in Treboux, 1995; Pines, 1999). Na vzgojo imajo močan

vpliv tudi osebnostne lastnosti staršev (Cox idr., 1985; Heinicke, Diskin, Ramsey-Klee in Given, 1983; Simons, Beaman, Conger in Chao, 1993), njihova izobrazba in socialna vključenost v širše družbeno okolje (Dornbusch, Ritter, Leiderman, Roberts in Fraleigh, 1987; Serbin idr., 1998), osebnostne lastnosti otrok (Calkins, Smith, Gill in Johnson, 1998; Rothbart in Bates, 1998) in drugi dejavniki.

Razlike med materami in očeti v posameznih kategorijah starševstva

Pri raziskovanju pogostosti uporabe različnih vzgojnih tehnik glede na spol starša so avtorji ugotovili, da so matere tiste, ki se bolj vključujejo v interakcijo z otrokom (pogovor, igranje igrice) in mu večkrat nudijo povratno informacijo o njegovem delovanju (pohvala, nagrada, usmeritev) (Bentley in Fox, 1991; Harris in Morgan, 1991; Platz, Pupp in Fox, 1994; Yeung, Sandberg, Davis-Kean in Hofferth, 2001). Poleg večje vključenosti mater v vzgojo otrok (Bentley in Fox, 1991; Harris in Morgan, 1991; Platz idr., 1994; Yeung idr., 2001) raziskave kažejo, da je mati tista, ki v večji meri kot oče nadzira in usmerja otroka (Pleck in Masciadrelli, 2004). Pri konsistentnosti starševskih zahtev ter v zelenem vedenju otroka se starša v raziskavah ne razlikujeta (Gryczkowski, Jordan in Mercer, 2010). Pomanjkanje nadzora, nekonsistentno usmerjanje ter postavljanje meja otroku se povezujejo z otrokovim nekonstruktivnim vedenjem, medtem ko sta tehniki nadzora ter vključenosti otroka v skupne aktivnosti s starši povezani z redkim izražanjem njegovega deviantnega vedenja (Aldous in Mulligan, 2002; Carlson, 2006). Pri preučevanju starševskih tehnik sta ključnega pomena tudi spol starša ter spol otroka. Vključenost očeta v vzgojo je pomembno znižala deviantne oblike vedenja pri dečkih, medtem ko je bil ob vključenosti očeta v vzgojo upad deviantnega vedenja deklet manj izrazit (Aldous in Mulligan, 2002; Carlson, 2006). Raziskovalci dokazujejo, da je tako fizična kot psihična odsotnost očeta povezana z notranjimi stiskami otrok obeh spolov (Allen in Daly, 2007; Carlson, 2006; Pleck in Masciadrelli, 2004). Vključenost očeta v vzgojo ni povezana zgolj z nižjim doživljanjem stisk otrok, temveč pomembno prispeva k doživljanju zadovoljstva v zakonu s strani otrokovih mater, kar posledično pozitivno vpliva na njeno interakcijo z otrokom ter s tem na otrokovo vedenje (Harris in Morgan, 1991). Pri dekletih sta nizka raven nadzora ter vodenja s strani obeh staršev povezana z njihovim deviantnim vedenjem. Pozitivne vzgojne tehnike mater do otroka (spodbuda, nagrajevanje, fizična nežnost) so znižale vedenjske odklone le pri fantih (Essau, Sasagawa in Frick, 2006; Shelton, Frick in Wootton, 1996), medtem ko se je materina nekonsistentnost v uporabi vzgojnih tehnik ter njeno nepredvidljivo vedenje v primerjavi z očetovo nekonsistentnostjo za otroka pokazala kot bolj neugodna za otrokov razvoj. Otroci so ob nepredvidljivem vedenju matere doživljali hujše stiske kot ob nepredvidljivem vedenju očeta (Shelton idr., 1996). Materina depresija ter konflikti v zakonu so pomemben element družinskega vzdušja, ki se odraža v vedenju otrok. Raziskave dokazujejo, da sta socialna opora mater ter materino psihično stanje, predvsem odsotnost depresije, ključna za vključujoče in spodbudno starševstvo (Waylen in Stewart-Brown, 2010).

Širši družbeni vpliv na otrokovo vzgojo

Poleg že prej omenjenih vzgojnih komponent, npr. vključevanje starša v interakcijo z otrokom, dajanje povratne informacije otroku, nadzor starša, starševsko usmerjanje otroka in vodenje otroka, so pri vzgoji pomembne tudi nekatere druge komponente. Izpostavimo lahko značilnosti staršev, značaj otroka ter okolje, ki lahko vpliva spodbudno ali stresno (Belsky, 1984). Tudi versko obredje in praznovanje nekateri otroci in njihovi straši ocenjujejo kot pomemben vidik družinskega življenja, ki je relativno odporen in na katerega tudi širše družbeno okolje družine nima velikega vpliva (Grob in Morgenthaler, 2010). Dimenzije starševstva, ki pripomorejo k otrokovemu zavedanju samega sebe v različnih starostih, so poleg sprejemanja otroka, vključenosti starša v vzgojo, strogost ter nadzor staršev tudi psihološka avtonomija otroka (Yilmaz, 2001). Poleg otrokovega značaja in njegove psihološke avtonomije pa so za razvoj otroka z vidika vzgoje pomembna tudi jasna pričakovanja do njega, sposobnost starša, da ostane miren v primeru otrokove močne čustvene ali vedenjske reakcije, soočanje otroka z negativnimi in pozitivnimi posledicami njegovih dejanj, pozitiven zgled starša, popravljanje ter vodenje otroka pri neprimernem vedenju ter nagrajevanje za njegovo ustrezno vedenje (Lopez, 2004).

V naši raziskavi smo ugotavljali, katere kategorije starševstva so odrasli opredelili kot pomembne za otrokov razvoj ter kakšna je bila njihova vrednostna ocena izbranih kategorij. Opravili smo intervjuje z različno starimi udeleženci, med katerimi so bili odrasli udeleženci brez otrok, udeleženci z otroki in tisti udeleženci, ki imajo poleg otrok tudi že vnuke. Rezultati so pojasnili stališča udeležencev do vzgojnih tehnik, prikazali pogostost posameznih vzgojnih kategorij, vrednostno opredelitev kategorij in nadkategorij starševstva.

Metoda

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 94 udeležencev treh generacij. Generaciji starih staršev (G1) je pripadalo 31 udeležencev (od tega 15 dedkov in 16 babic). Generaciji staršev (G2) je pripadalo 35 udeležencev (od tega 12 očetov in 23 mater) in generaciji brez otrok (G3) 28 udeležencev (od tega 14 odraslih moških in 14 odraslih žensk).

Udeleženci so bili s temo, namenom in cilji raziskave seznanjeni v okviru predavanj za starše, ki so se izvajala po osnovnih šolah gorenjske in ljubljanske regije v času 2009–2010. Predavanja za starše so izvajali zaposleni v Družinskem inštitutu Bližina. Na predavanja so bili vabljeni starši osnovnošolcev, njihovi prijatelji in znanci ter strokovni sodelavci šol. Predavanja so obravnavala različne teme, npr. potrebe mladostnika in njegovo vedenje, mladostnikova stiska in vloga staršev pri tem, mladostnik in različne droge. Za sodelovanje so se odločili prostovoljno. Udeležence

smo prosili, da k sodelovanju povabijo tudi njihove prijatelje in znance, ki jih je omejenjena tema zanimala.

V G1 je bila povprečna starost dedkov 65 let (starost od 56 do 84 let), povprečna starost babic pa 60 let (starost od 51 do 78 let). V generaciji G2 je bila povprečna starost očetov 41 let (starost od 31 do 52 let), povprečna starost mater pa 40 let (starost od 29 do 55 let). Pri generaciji brez potomcev, G3, pa je bila povprečna starost odraslih moških 32 let (starosti od 24 do 46 let), povprečna starost odraslih žensk pa 27 let (starost od 18 do 40 let).

Izobrazbena struktura udeležencev je bila dokaj homogena. Pri generaciji G1 je imela večina dedkov in babic končano poklicno oz. srednjo šolo (80 % dedkov in 75 % babic), nekaj udeležencev generacije G1 je imelo višjo oz. univerzitetno izobrazbo (20 % dedkov in 13 % babic), 11 % babic je imelo končano osnovno šolo. Pri generaciji G2 je večina moških dosegla poklicno oz. srednjo izobrazbo (58 %), 25 % očetov je dokončalo magistrski oz. doktorski študij, 17 % očetov pa je imelo univerzitetno izobrazbo. 57 % mater, ki je pripadalo generaciji G2, je doseglo univerzitetno izobrazbo, 22 % jih je imelo srednjo oz. poklicno izobrazbo, medtem ko je 12 % mater dokončalo OŠ, približno 9 % pa jih je imelo dokončan magisterij ali doktorat. Generacija G3 je bila glede na izobrazbo po spolu najbolj homogena. 50 % tako moških kot žensk je imelo univerzitetno izobrazbo, 43 % moških in 36 % žensk je imelo srednjo oz. poklicno izobrazbo, 7 % žensk je imelo osnovnošolsko izobrazbo. Tako pri moških kot pri ženskah jih je imelo 7 % dokončan magistrskih oz. doktorski študij.

Večina udeležencev generacije G1 je bila poročenih (87 % dedkov in 88 % babic), 7 % dedkov in 6 % babic je živelo v zunajzakonski skupnosti, 6 % dedkov in babic je ovdovelih. Pri generaciji G2 je bilo 58 % očetov ter 65 % mater poročenih, 25 % očetov ter 9 % mater je živelo v zunajzakonski skupnosti, 13 % mater je bilo razvezanih, 4 % poročenih več kot enkrat, 8 % očetov je samskih, 9 % tako očetov kot mater pa na vprašanje o stanu ni želelo podati odgovora. Najmlajša generacija, G3, je bila po stanu glede na spol najbolj enotna. Večina moških (50 %) in žensk (57 %) je bilo samskih, medtem ko 43 % tako moških kot žensk živelo v zunajzakonski skupnosti (partnerstvo), 7 % moških pa je bilo poročenih.

Pripomočki

V raziskavi smo uporabili polstrukturiran intervju, ki je vključeval 12 vprašanj. Vprašanja so vključevala naslednja področja starševstva: razumevanje vzgoje (*Kako bi vi definirali vzgojo? Kaj za vas predstavlja težko vzgojno situacijo? Katerih dejanj staršev vaših prijateljev ste si najbolj zapomnili in zakaj?*), izkušnja in vrednotna opredelitev lastne vzgoje (*Navedite konkreten primer, s katerim lahko natančneje orišete, kako sta vas vzgajala vaš oče/mati. Kaj je bilo najbolj pozitivno "nega/kaj najbolj negativnega pri tej vzgoji?"*), konkretni primeri interakcije udeležencev z njihovimi starši v času odraščanja (*V kateri situaciji ste se počutili še posebej povezani z vašimi starši? V kateri situaciji so vas starši razočarali ali ste od njih pričakovali*

več?), prisotnost pomembnih drugih pri udeleženci vzgoji (*Ali je imela še katera druga odrasla oseba poleg vaših staršev na vas pomemben vpliv?*), opredelitev idealnega starševstva (*Kakšno je po vašem mnenju idealno starševstvo?*), primerjava vzgojnih principov pri materah in očetih (*V čem sta si bila vaša oče in mati podobna in v čem različna?*). Zanimalo nas je tudi, katera vedenja in vzgojne tehnike iz vzgoje v primarni družini bi udeleženci želeli ponoviti pri vzgoji svojih otrok.

Postopek

Udeleženci so prostovoljno sodelovali v polstrukturiranem intervjuju. Vsak je najprej izpolnil izjavo o prostovoljnem sodelovanju ter o poznavanju namena raziskave. 71 udeležencev (75 %) je na vprašanja odgovorilo ustno, njihove odgovore smo snemali z diktafonom, medtem ko je preostali del udeležencev (25 % oz. 23 ljudi) odgovarjal pisno. Odgovore so nam posredovali po pošti ali so jih izročili osebno.

Dobljene odgovore smo ovrednotili s pomočjo t. i. utemeljene teorije (*ang. grounded theory*), katere začetnika sta sociologa Barney G. Glaser in Anselm L. Strauss (1967). Pri osnovani teoriji gre za zbiranje podatkov na podlagi različnih virov (npr. intervjuji, slikovni material, analizo odgovorov, zvočne, filmske posnetke), kodiranje podatkov, poimenovanje dobljenih kategorij z zaznamki in preverjanje kvalitativnih podatkov (Glaser in Strauss, 1967). Pri celotnem procesu zbiranja, kodiranja, poimenovanja ter preverjanja podatkov so sodelovali isti udeleženci. Odgovore na vprašanja, ki so bili v pisni in zvočni obliki, smo dobesedno prepisali. Na osnovi vsebine zapisov smo oblikovali enote kodiranja (različne interakcije otrok in staršev, počutje otroka ob staršu, za udeležence pomembne lastnosti staršev in tudi situacije, ki niso bile neposredno povezane s starši in njihovim odnosom do otroka.), nato pa vsebinsko podobne kode združili in iz njih iskali posamezne kategorije, ki so opisovale vedenja staršev do svojih otrok.

Kategorije, ki jih ustvarjamo s pomočjo utemeljene teorije, niso vnaprej predvidene kot pri kvantitativnem raziskovanju. Pozorni moramo biti, da naše vedenje, naša pričakovanja ter naše implicitne teorije o temi raziskovanja ne vplivajo na vrednotenje dobljenih rezultatov (Charmaz, 2006). Pozornost je potrebna tudi pri tem, da ne kodiramo na preveč splošni ravni, da ne opredelimo celotne teme namesto udeležencevega vedenja, da ne spregledamo, kako le-ti svoje vedenje gradijo, da ne želimo urejati udeležencevega koncepta, namesto da bi urejali, kar je povedal, da ne pozabimo upoštevati konteksta ter da kategorije uporabimo za zaključevanje namesto za analizo (Charmaz, 2006).

Naši podatki so bili obdelani z odprtim in osnim kodiranjem. Pri odprtem kodiranju je pomembno, da ostane raziskovalec odprt do podatkov, v stiku s podatki, da jih označuje z natančnimi in preprostimi kodami in da jih vedno znova primerja med seboj. Kodiramo lahko na različne načine: besedo po besedo, vrstico po vrstico, idejo po idejo. Sama natančnost pri opazovanju, pri zapisu še ne predstavlja garancije za ustrezno obdelavo. Pomembna je enota analize (Charmaz, 2006). V našem primeru je enota analize predstavljala posamezna ideja, ki so jo udeleženci izpo-

stavili. Le-ta je bila lahko izražena s posamezno besedno zvezo ali širšim opisom situacije (Charmaz, 2006). Pri združevanju enot, iz katerih so bile oblikovane osnovne kategorije, sta sodelovali še psihologinja in pedagoginja. Skupaj smo povzele opise posameznih kategorij, primerjale podatke, kategorije, kode, identificirale vrzeli v podatkih in se spraševale po manjkajočih informacijah.

Pri osnem kodiranju gre za povezovanje nastalih kategorij v nadkategorije, natančneje opredeljevanje lastnosti in dimenzij kategorij ter ponovno zbiranje podatkov, pridobljenih z odprtim kodiranjem (Charmaz, 2006). Avtorica Charmaz (2006) ugotavlja, da pri oblikovanju utemeljene teorije zaključimo z zbiranjem podatkov, ko pride do t. i. nasičenja nastalih kategorij. To pomeni, da novi podatki ne prinesejo novih idej, novih kategorij, ampak se lahko vključijo v že oblikovane (Charmaz, 2006).

Z zbiranjem podatkov in oblikovanjem končnih nadkategorij smo zaključili takrat, ko smo nove podatke lahko uvrstili v eno izmed že oblikovanih osnovnih kategorij.

Rezultati

V naši raziskavi nas je zanimalo, katere kategorije starševstva so udeleženci označili kot pomembne za psihosocialni razvoj otroka ter kakšna je njihova vrednotna ocena posameznih dobljenih kategorij.

Dobljene rezultate smo lahko razporedili v petintrideset kategorij, ki so jih udeleženci označili kot pomembne. Udeleženci so pomembnost posameznih vzgojnih tehnik oz. vedenja staršev do otroka opredelili z jasnimi poudarki, nekatera starševska vedenja oz. interakcije so poudarili večkrat, pri odgovorih na različna vprašanja. Znotraj omenjenih kategorij smo na podlagi vrednostne ocene udeležencev sedemnajst kategorij opredelili kot pozitivne, konstruktivne za zdrav otrokov razvoj (kategorije, ki zajemajo vzgojne interakcije med starši in otroki, ter kategoriji, ki sta odraz starševskega odnosa medsebojnega odnosa ter njune enotnosti pri vzgajanju otroka). Poimenovali smo jih pozitivne vzgojne kategorije. Osemnajst kategorij pa so udeleženci prepoznali kot tiste, ki otroku povzročajo stisko, delujejo negativno na njegov razvoj. Med kategorijami, ki otroku povzročajo stisko, so poleg kategorij, ki vključujejo medsebojno interakcijo otrok in staršev, tudi kategorije, ki zajemajo kvaliteto starševskega partnerstva, enotnost staršev ter starševsko samopodobo. Te smo poimenovali kot negativne vzgojne kategorije.

Tabela 1. Prikaz posameznih kategorij znotraj skupine pozitivnih ter negativnih vzgojnih kategorij

Pozitivne vzgojne kategorije	Negativne vzgojne kategorije
Vodenje otroka	Nevključenost starša v vzgojo
Vključevanje otroka v aktivnost	Ni časa za otroka
Meje za otroka	Ni postavljenih meja otroku
Poskrbeti za otroka	Zamenjava vlog v družini
Svobodno izražanje otroka	Prepoved izražanja otroku
Naučiti otroka poskrbeti zase	Naučiti otroka iti preko sebe
Pozitiven zgled starša	Kaznovanje otroka
Uvajanje otroka v socialne odnose z drugimi	Negativizem starša
Motiviranje otroka	Neenakovredna obravnava otroka s sorojenci
Dati otroku odgovornost	Pretirane zahteve do otroka
Obdarovanje otroka	Zloraba otroka
Pokazati brezpogojno ljubezen otroku	Učenje otroka pragmatičnosti
Učenje pomembnih vrednot otroka	Pomanjkanje kazanja čustev v družini
Možnost izražanja čustev v družini	Stroga verska obveznost
Pokazati pomen verskih vrednot otroku	Vzbujati krivdo pri otroku
Dober odnos med starši	Slab odnos starša do sebe
Enotnost staršev v vzgoji	Slab odnos med starši
	Neenotnost staršev v vzgoji

Kategorije v večji meri zajemajo interakcijo starša do otroka – z izjemo zadnjih dveh kategorij pri t. i. pozitivnih vzgojnih kategorijah (kategoriji *dober odnos med starši*, *enotnost staršev v vzgoji*) ter zadnjih treh kategorij pri t. i. negativnih kategorijah (kategorije *slab odnos med starši*, *neenotnost staršev v vzgoji* ter *slab odnos starša do sebe*).

Kategorije, ki smo jih na osnovi odprtega kodiranja izluščili iz podatkov, so razdrobljene. Glede na izkušnje udeležencev so kategorije med seboj različno povezane (npr. kategoriji *nevljučenost starša v vzgojo* in kategorija *ni časa za otroka* so udeleženci omenjali skupaj, kot povezani med seboj). Tudi dogodki, ki so jih opisovali, so določene kategorije med seboj bolj povezali kot druge (npr. udeleženka G1 opisuje dogodek, ko je morala sama skrbeti za mlajše sorojence in kako se je utrdila, da je stvari niso več zbolele, ko je večkrat ostala lačna in ko ni imela nikogar, da bi se mu potožila, ko je bila utrujena). Iz omenjena dogodka smo izluščili dve kategoriji: *zamenjava vlog v družini* in *naučiti otroka iti preko sebe*.

Zaradi razdrobljenosti kategorij smo z osnim kodiranjem že omenjenih petintrideset kategorij združili v strnjene celote, ki so bile medsebojno bolj organizirane kot posamezne kategorije. Osno kodiranje poveže kategorije v nadkategorije, natančneje opredeli lastnosti in dimenzije kategorij in ponovno zbere podatke, ki

smo jih že kategorizirali med odprtim kodiranjem (Charmaz, 2006). Iz petintridesetih kategorij smo dobili enajst nadkategorij, med katerimi so jih udeleženci šest opredelili kot pozitivne (izhajajo iz pozitivnih kategorij), pet pa kot negativne (izhajajo iz negativnih kategorij).

Pri kodiranju odgovorov, ki so jih udeleženci posredovali v intervjujih oz. pisnih sestavkih, smo vključili podatke, pridobljene iz vseh dvanajstih vprašanj. Dobili smo veliko posameznih enot kodiranja, ki so bile lahko zabeležene v obliki besedne zveze ali krajšega opisa. Z odprtim kodiranjem smo enote kodiranja povezali v posamezne kategorije, ki smo jih glede na vrednostno oznako udeležencev razdelili med pozitivne vzgojne komponente (1807 kodov) ter negativne vzgojne komponente (1070 kodov). Posamezne kategorije smo kasneje z osnim kodiranjem združili v nadkategorije glede na njihovo povezanost. Temeljili smo na pripovedih udeležencev ter na podlagi njihovih stališč in doživetij vzgojnih interakcij s starši. Podrobnejši pregled kategorij, ki so združene v posamezne nadkategorije, si lahko pogledamo v tabelah 2 in 3.

Tabela 2. *Prikaz združenih kategorij, ki so jih udeleženci označili kot pozitivne, v nadkategorije*

Pozitivne kategorije	Pozitivne nadkategorije
Vodenje otroka	Sodelovanje z otrokom
Vključevanje otroka v aktivnost	
Pozitiven zgled starša	
Motiviranje otroka	
Meje za otroka	Jasno postavljene meje otroku
Poskrbeti za otroka	Sprejemanje otroka
Pokazati brezpogojno ljubezen	
Obdarovanje otroka	
Svobodno izražanje otroka	Možnost izražanja in uveljavljanja otroka
Možnost kazanja čustev v družini	
Naučiti otroka poskrbeti zase	Pomoč otroku pri doseganju samostojnosti
Uvajanje otroka v socialne odnose z drugimi	
Dati otroku odgovornost	
Učenje pomembnih vrednot otroka	
Pokazati pomen verskih vrednot otroku	
Dober odnos med starši	Konstruktivno starševstvo
Enotnost staršev v vzgoji.	

V nadaljevanju bomo opisali nadkategorije, ki so jih udeleženci opisali kot pozitivne, in sicer glede na pogostost odgovorov. Najprej bodo opisane tiste nadkategorije, kamor smo uvrstili največje število enot kodiranja, nato tiste, kamor smo uvrstili manjše število enot kodiranja.

V nadkategorijo *sodelovanje z otrokom* smo uvrstili naslednje pozitivne kategorije starševstva: *vodenje otroka* (starši razlagajo otroku, mu nudijo ustrezne informacije, mu sporočajo svoja stališča); *vključevanje otroka v aktivnost* (starši imajo čas za otroka, ga spremljajo, so odzivni na njegove potrebe, se pogovarjajo z njim ter ga vključujejo v svoje delo ter hobije); *pozitiven zgled starša ter motiviranje otroka* (starši otroka spodbujajo ter motivirajo).

Odgovori pri kategoriji *sodelovanje z otrokom* so zajemali najobsežnejši delež, kar predstavlja 31 % enot kodiranja vseh odgovorov, podanih pri pozitivnih vzgojnih kategorijah. Primeri odgovorov, ki so bili podani pri več udeležencih:

»V družini naj ne bo tabujev.«

»Starši so se vedno pogovorili z mano, ko sem storil kaj narobe.«

»Če oče ni delal tistega, kar je od mene zahteval, sem mu to pogosto očital.«

»Najbolj mi je bilo lepo, ko sva z mamo skupaj pekli kruh. Vso ljubezen mi je dala s tem kruhom.«

»Veselim se trenutkov, ko je bila družina skupaj, še posebej, če smo šli skupaj na izlet.«

»Komaj sem čakala večer, ko mi je mama pripovedovala pravljice in različne napete zgodbe.«

»Z očetom sva veliko hodila v naravo ...«

Pri nadkategoriji *sprejemanje otroka* so združene naslednje kategorije: *poskrbeti za otroka* (starši otroka zaščitijo, so mu v oporo ter pomoč v stiski, mu zaujajo, so do njega sočutni in nežni, so umirjeni, prijazni, imajo z otrokom sproščen odnos), *pokazati brezpogojno ljubezen otroku, obdarovati otroka*. Nadkategorija *sprejemanje otroka* je pri udeležencih predstavljala približno četrtno (24,2 %) enot kodiranja, označenih kot pozitivnih. Najpogosteje imenovani odgovori:

»Tista ljubezen, ne glede na vse, to je najpomembnejše za dobrobit otroka.«

»Največ mi je pomenilo, da je mati poskrbela zame, ko sem bil bolan.«

»Otroku je treba nuditi varnost.«

»Zelo pomembno je, da je starš skrben.«

»Starši mojih sošolcev so bili skrbni, požrtvovalni.«

»Prava vzgoja je tista, ko otroku veliko nudiš, se zanj boriš.«

»Na mojo mater sem se vedno lahko zanesel.«

»Otrok mora biti za mamo prvi, šele potem pride vse ostalo.«

Po pogostosti odgovorov nadkategoriji *sprejemanje otroka* sledi nadkategorija *pomoč otroku pri doseganju samostojnosti*, kamor lahko uvrstimo 23,4 % vseh enot kodiranja. Nadkategorija *pomoč otroku pri doseganju samostojnosti* vključuje kategorije: *naučiti otroka poskrbeti zase, uvajanje otroka v socialne odnose z drugimi* (starši spodbujajo otroka pri vrstniških odnosih, starši otroka učijo bontona

ter ustreznega vedenja do drugih ljudi in živali), *dati otroku odgovornost* (starši naučijo otroka popraviti svojo napako, mu omogočijo učenje iz njegovih napak), *naučiti otroka pomembnih vrednot* (starši otroka naučijo poštenosti, delavnosti, odprtosti, starši so optimistični), *pokazati otroku pomen verskih vrednot*. Primeri kodov, uvrščenih v nadkategorijo *pomoč otroku pri doseganju samostojnosti*:

- »Če si pri nas doma naredil napako, se je bilo vedno treba usesti ter poiskati ustrežno rešitev za storjen greh.«
- »Mama me je ves čas spodbujala, naj grem več v družbo, naj se naučim tudi prilagajati!«
- »Starša sta me naučila tudi tistih pravih krščanskih vrednot! To bom tudi jaz posredovala svojim otrokom!«
- »Starša sta me učila spoštovanja ljudi in živali.«

Možnost izražanja in uveljavljanja otroka je nadkategorija, ki vključuje naslednje pozitivne kategorije: *možnost izražanja otroka* (starši otroku pustijo povedati svoje mnenje in spoštujejo njegove odločitve) ter *možnost izražanja čustev v družini* (starši pustijo otroku izražati čustva, mu izkazujejo nežnosti tudi z objemi, poljubi). V omenjeno nadkategorijo je bilo vključenih 10,1 % enot kodiranja, pridobljenih iz odgovorov udeležencev. Nekaj primerov odgovorov:

- »Pri nas ni bilo tako kot pri sosedovih. Moja mama mi je bila kot prijateljica. Z njo sem lahko delila skrivnosti.«
- »Povedal sem, da me ima učitelj na piki. Verjela sta mi.«
- »Otrok potrebuje toplo zavetje, kjer se lahko izpove.«
- »Dobila sem tisti topel objem in dotik mame, po katerem sem tako hrepenela ...«

V nadkategorijo *jasno postavljene meje* za otroka smo uvrstili kategorijo *meje za otroka* (starši postavljajo meje in dosledno vztrajajo pri njih). Nadkategorija zajema 8,6 % kodov. Primeri odgovorov uvrščeni v omenjeno nadkategorijo:

- »Otroku je treba postaviti jasne meje.«
- »Če sem kaj naredil narobe, sem točno vedel, kaj sledi, ko bo prišel oče domov.«
- »Starš mora otroku sporočiti, kaj je dopustno in kaj ne!«
- »Če smo se nekaj dogovorili, je to držalo kot pribito! Lahko se je zgodilo kar koli, pa se oče ni premaknil niti za milimeter!«

V nadkategorijo *konstruktivno starševstvo* smo uvrstili kategoriji *dober odnos med starši in enotnost staršev v vzgoji*. Pomembnost nadkategorije smo razbrali pri 2,7 % enotah kodiranja iz danih odgovorov. Udeleženci so omenjali predvsem pomen razumevanja med staršema, medsebojno oporo in izražanje ljubezni drug do drugega.

»Želela sem si, da bi se tudi jaz z bodočim možem tako dobro razumela, kot moja starša.«

»Držala sta skupaj, tudi ko je bilo najteže.«

»Starša morata imeti dober odnos, če želita, da otroci normalno rastejo.«

Iz odgovorov udeležencev smo oblikovali kategorije, podrobneje obravnavane zgoraj. Z nastalimi kategorij smo avtorji ocenili, katera vedenja staršev udeleženci ocenjujejo kot tista, ki so za otrokov razvoj pomembna in ustrezna ter imajo torej na razvoj pozitiven vpliv. Pri nekaterih odgovorih smo o pomembnosti in ustreznosti vsebin sklepali iz formulacije odgovora oz. posamezne enote analize, v drugih primerih pa je bilo potrebno raziskovalnikino sklepanje iz neverbalne komunikacije udeležencev med intervjuji. Pri pisnih odgovorih so bile med negativne oz. pozitivne kategorije uvrščene enote analize na podlagi širšega konteksta odgovorov.

Združene kategorije, ki so jih udeleženci označili kot negativne, so prikazane v tabeli 3.

Tabela 3. Prikaz združenih kategorij, ki so jih udeleženci označili kot negativne, v nadkategorije.

Negativne kategorije	Negativne nadkategorije
Nevključenost starša v vzgojo	Otrokovo pogrešanje starša
Ni časa za otroka	
Pomanjkanje izražanja čustev v družini	
Učenje otroka pragmatičnosti	
Ni postavljenih meja otroku	
Zamenjava vlog v družini	Pritisk nad otrokom
Pretirane zahteve do otroka	
Stroga verska obveznost	
Vzbujati občutje krivde pri otroku	
Naučiti otroka iti preko sebe	
Prepoved izražanja otroku	Nezaupanje otroku
Neenakovredna obravnava otroka s sorojenci	
Negativizem starša	
Zloraba otroka	Grobi posegu v otroka (fizični, psihični)
Kaznovanje otroka	
Slab odnos starša do sebe	Nekonstruktivno starševstvo
Slab odnos med starši	
Neenotnost staršev v vzgoji	

V nadaljevanju bomo opisali negativne nadkategorije, in sicer glede na pogostost odgovorov. Najprej bodo opisane tiste nadkategorije, kamor smo uvrstili

največje število enot kodiranja, nato tiste, kamor smo uvrstili manjše število enot kodiranja.

V nadkategorijo *otrokovo pogrešanje starša* smo vključili naslednje kategorije: *nevklučenost starša v vzgojo* (starši so fizično ali čustveno odsotni, nepredvidljivi, otroku niso v oporo, ko jih najbolj potrebuje. Starši v tej kategoriji otroku tudi ne nudijo ustreznih informacij, tako informacijsko kot čustveno ga puščajo samega), *ni časa za otroka* (prevelika zasedenost staršev zaradi za otroka objektivnih ali subjektivnih razlogov), *pomanjkanje izražanja čustev v družini*, *učenje pragmatičnosti* (starši nimajo izoblikovanih vrednot, ki bi jih predstavili otroku) ter *ni postavljenih meja otroku* (otrok je prepuščen sam sebi, ne počuti se varnega). Enote analize, ki smo jih uvrstili v nadkategorijo *otrokovo pogrešanje starša*, zajemajo 32,6 % vseh odgovorov, označenih kot negativnih za razvoj otroka. Primeri odgovorov, uvrščenih v omenjeno nadkategorijo:

- »Želel sem si, da bi si oče vzel čas zame.«
- »Vedno sem pogrešala skupne aktivnosti v družini.«
- »Starša sta bila vedno tako zaposlena. Z otroki se takrat ni nihče ukvarjal.«
- »Svojega očeta sem videla samo enkrat, pa še takrat bi bilo bolje, da ga ne bi.«
- »To so bile pekoče solze, ki padajo na dno srca. A zanje nisem nikomur povedala.«
- »Oče je vedno grozil, da bo izbruhnila vojna in da bomo že videli.«
- »Ko je mama spoznala drugega, me je enostavno postavila pred vrata.«
- »V naši družini je bilo veliko tabujev, slabo so nas pripravili na življenje ...«

Pogoste odgovore (24,6 % vseh negativno označenih enot kodiranja) smo uvrstili v nadkategorijo *grobi posegi v otroka (fizični in psihični)*, kamor smo uvrstili odgovore kategorij *kaznovanje otroka* (starši ponižujejo otroka, se mu posmehujejo, ga ustrahujejo) ter *zloraba otroka* (fizično pretepanje otrok, spolno nadlegovanje otrok). Odgovori so bili pogosto pri vseh starostnih skupinah udeležencev. Nekaj primerov odgovorov iz omenjene kategorije:

- »Ko je oče zapil svoj denar in prišel domov okajen, me je toliko časa tepel, da sem rekel, da sem mu denar ukradel.«
- »Oče se je rad norčeval iz mene.«
- »Vedno, ko sem naredila kaj narobe, mi je mama rekla, naj bom prekleta!«
- »Posmeh me je najbolj bolel.«
- »Najbolj mi je bilo hudo, ko sem morala klečati v kotu takrat, ko smo imeli obiske.«
- »Za domače sem bila vedno samo debela smrklja.«
- »Nikoli nisem točno vedel, kdaj jih bom dobil. Moj oče je bil tako grob.«
- »Najbolj sem se bala, ko je pričela mama kričati name.«
- »Ko je bilo kaj narobe, sem bila kaznovana. Oče ni preveril, če sem bila res jaz tista, ki je naredila kaj narobe ...«

V nadkategorijo *pritisk nad otrokom* smo uvrstili približno enako število enot kodiranja kot v kategorijo smo uvrstili 23,6 % vseh kodov. Posamezne kategorije, ki smo jih povezali v nadkategorijo *pritisk nad otrokom*, so: *zamenjava vlog v družini* (otrok se v družini ne počuti varnega, opravljati mora naloge, ki so zanj prezahtevne oz. bi jih morali postoriti odrasli), *pretirane zahteve do otroka* (starši imajo nerealna pričakovanja do otrok, nimajo sočutja do otroka ter ga ne pohvalijo za dosežen uspeh), *stroga verska obveznost za otroka*, *vzbujanje občutka krivde pri otroku in naučiti otroka iti preko sebe*. Nekateri primeri odgovorov, uvrščeni v omenjeno nadkategorijo:

- »K maši smo morali 3-krat dnevno. Zato nisem mogel iti na košarko!«
- »Če sem vprašala, zakaj moram nekaj narediti, so mi odgovorili kratko – zato!«
- »Tako sem si želel, da bi enkrat doživel odobravanje s strani očeta.«
- »Nisem vedela, kako naj mami pomagam, saj sem živela le še zanjo.«

Nadkategorija *nezaupanje otroku*, kamor smo uvrstili 12,6 % vseh negativno označenih enot kodiranja iz danih odgovorov udeležencev, zajema tri kategorije – *prepoved izražanja otroka*, *neenakovredna obravnava otroka s sorojenci* in *negativizem starša*. Kategorija *prepoved izražanja otroka* vključuje neupoštevanje otrokovega mnenja, nezmožnost otroka, da bi se izrazil. Kategorija *neenakovredna obravnava otroka s sorojenci* vključuje strogo družinsko hierarhijo, drugačne vzgojne tehnike za dečke kot za deklice, več pričakovanj do prvorojenca. Pri kategoriji *negativizem starša* pa smo dobili odgovore, ko imajo starši negativen odnos ter izražajo nezaupanje do otrokovih vrstnikov ter do širšega otrokovega okolja. Primeri, ki so jih povedali udeleženci:

- »Jah, ti nisi naš Peter!«
- »Mama ni govorila z mano, če sem se predolgo zadržala v družbi sošolke.«
- »Vedno smo morali biti le doma, saj je bilo vse ostalo početje za mojo mamo nevarno.«
- »Moja mama je vedno delala razlike med menoj in mojim bratom.«
- »Okradli te bodo, nikoli ne boš dobil denarja nazaj.«
- »Si pa res hrabra, škoda, da nisi moj sin.«

Podobno kot pri pozitivnih kategorijah smo tudi pri negativnih dobili nekaj odgovorov (6,6 % kodov), ki ne govorijo o neposredni interakciji med otrokom in staršem, temveč o starševskem odnosu, o njunem medsebojnem usklajevanju pri postavljanju zahtev ter o starševskem odnosu do samih sebe. Dodali smo nadkategorijo *nekonstruktivno starševstvo*, kjer so udeleženci opozarjali na nasprotujoče si vzgojne tehnike staršev (kategorija *neenotnost staršev v vzgoji*), na slab partnerski odnos med starši, na pomanjkanje zaupanja in opore med starši (kategorija *slab*

odnos med starši) ter o samopodobi, tudi samospoštovanju staršev (kategorija *slab odnos staršev do sebe*). Primeri udeležencevih odgovorov:

»Moja dva težko zdržita v istem prostoru. Bežali smo od tega vzdušja.«

»Moja mami je vedno tiho, brez mnenja ...«

»Mamo se je dalo vse nagovoriti, samo da očetu ni povedala!«

»Pogrešala sem zgled ljubezni, domače topline.«

Razprava

V raziskavi smo želeli s strani udeležencev, ki pripadajo trem različnim generacijam (odrasli moški in ženske brez otrok – G3, starši – G2 in stari starši – G1), ugotoviti pomembne kategorije starševstva, ki jih udeleženci opredeljujejo kot pozitivne ali kot negativne za razvoj otroka.

Rezultati so pokazali, da udeleženci v največji meri omenjajo pomembnost *sodelovanja z otrokom* (31 % enot kodiranja pri odgovorih pozitivno vrednotenih kategorijah vzgoje). Omenjena nadkategorija vključuje kategorije *vedenje otroka* (tudi informiranja otroka, predstavitev stališč ter prepričanj staršev otroku), *pozitivni zgled* starša ter *motivacija otroku*.

Pomembnost starševskega zgleda ter posredovanje pomembnih vrednot otroku omenjajo tudi nekateri avtorji (Becker, 1964; Pinto, 2007). Tudi kategorija *vključevanje otroka v aktivnost starša*, ki smo jo na podlagi pripovedovanj udeležencev uvrstili v nadkategorijo *sodelovanje z otrokom*, govori o odzivnosti starša na otrokove potrebe, pomembnosti pogovora z njim ter omogočanje skupne aktivnosti. Udeleženci so sodelovanje s staršem označili kot potrditev koristnosti in ljubljenosti (tri udeleženske poročajo, da so se počutile kot zelo »pomembne in odrasle«, ko so lahko pomagale materi pri kuhanju kosila oz. drugih domačih opravilih). *Izkazovanje brezpogojne ljubezni* ter *skrbi za otroka* sta kategoriji, ki smo ju skupaj s kategorijo obdarovanje otroka uvrstili v nadkategorijo *sprejemanje otroka*. Le-ta je po pogostosti odgovorov, iz katerih smo pridobili enote kodiranja, na drugem mestu. Kar 24,2 % enot kodiranja lahko uvrstimo v omenjeno nadkategorijo. Nadkategoriji *sodelovanje z otrokom* in *sprejemanje otroka* so vedenja staršev, ki jih avtorica D. Baumrind (1966) opisuje kot avtoritativne starše. Le-ti otrokom svoje odločitve pojasnjujejo, jih vodijo, so do njih odkriti ter tudi fleksibilni. Odkritost, toplina in fleksibilnost so lastnosti ter vedenja, ki so jih naši udeleženci omenjali znotraj kategorije *poskrbeti za otroka* (med njimi tudi sproščen odnos do otroka, umirjenost starša, nežnost in prijaznost starša).

Otroci avtoritativnih staršev so v primerjavi z otroci avtoritarnih ali permisivnih staršev bolj samostojni (Baumrind, 1971). Udeleženci naše raziskave veliko govorijo o *pomoči otroku pri doseganju samostojnosti* (nadkategorija, znotraj katere

smo uvrstili 23,4 % enot kodiranja), ki jim predstavlja pomembno nalogo starševstva. Doseganje samostojnosti otroka, psihološke avtonomije in pomoč staršev pri tem omenjajo tudi tuje raziskave (Yilmaz, 2001). V nadkategorijo *pomoč otroku pri doseganju samostojnosti* smo uvrstili kategorije: *dati otroku odgovornost, učenje pomembnih vrednot, pokazati otroku pomen verskih vrednot, uvajanje otroka v socialne odnose z drugimi ter naučiti otroka poskrbeti zase*. Odgovori, ki smo jih uvrstili v kategorijo učenja pomembnih vrednot, so govorili o vrednotah, kot so poštenost, samodisciplina, iskrenost, skromnost. Vrednotna ocena starševskih verskih vrednot je bila s strani udeležencev omenjena tako pozitivna (*prikazati otroku pomen verskih vrednot*) kot tudi kot negativna (*stroga verska obveznost*). V primeru, da so starši udeležencem prikazovali vero kot zgled dobrega odnosa do sočloveka, kot verovanje v višjo silo, kamor se lahko zatečejo po pomoč, oz. kot neko povezovalno sredstvo, kjer družina predstavlja osrednji del, so jo udeleženci označili kot pozitivno. Versko obredje, tudi družinsko praznovanje cerkvenih praznikov, so kot pomemben vidik družinskega življenja označili že v preteklih raziskavah (Grob in Morgenthaler, 2010).

Odzivnost staršev, pristni odnosi, spoštovanje otroka ter izkazovanje čustev so odgovori naših udeležencev, ki smo jih uvrstili v kategoriji *svobodno izražanje otroka in možnost izražanja čustev v družini*. Z nadkategorijo *možnost izražanja in uveljavljanja otroka* smo zajeli 10,1 % kodov iz odgovorov, ki so jih udeleženci povedali pri opredeljevanju pozitivnih vidikov starševstva. Odzivnosti in dosegljivosti staršev je lahko pomemben pokazatelj stila navezanosti staršev, ki ga razvije otrok v odnosu do staršev. Vzorec navezanosti otroka do skrbnika pa se pogosto ponovi tudi v partnerskem odnosu odraslega posameznika (Bowlby, 1982; Crowell in Treboux, 1995; Pines, 1999), kar nakazuje na pomembnost omenjenih lastnosti staršev za življenje posameznika tudi v odrasli dobi.

Naše nadkategorije odgovorov se ujemajo z zaključki nekaterih raziskav o pomembnih komponentah za zdrav otrokov razvoj. Lopez (2004) ugotavlja, da so jasna pričakovanja do otroka, umirjenost starša ter soočanje otroka z negativnimi in pozitivnimi posledicami njegovih dejanj, pozitiven zgled starša in popravljanje ter vodenje otroka pri neprimernem vedenju ključne komponente za otrokovo ustrezno vedenje (Lopez, 2004).

Odgovori udeležencev pa so pokazali, da pozitivni elementi starševstva zanje niso samo sprejemanje otroka, sodelovanje z njim, ponujanje možnosti svobodnega izražanja ter pomoč pri doseganju samostojnosti, ampak tudi otrokova potreba po jasno postavljenih mejah. Delež kodov, ki govori o postavljanju meja, je nekoliko nižji (8,6 % pozitivno opredeljenih enot kodiranja). Postavljenih meja otroku, razlaga le-teh ter zgled starša so pomembne lastnosti avtoritativnih staršev, kot jih opisuje D. Baumrind (1966). Avtorji dokazujejo, da je pomanjkanje nadzora nad otrokom in nedosledno postavljanje meja otroku povezano z nekonstruktivnim vedenjem otroka, po drugi strani pa sta ravno tehniki nadzora ter vključenosti otroka v skupne aktivnosti s starši povezani z redkim izražanjem otrokovega deviantnega vedenja (Aldous in Mulligan, 2002; Carlson, 2006).

Pri negativnih vzgojnih kategorijah smo odgovore udeležencev vključili v nadkategoriji *otrokovo pogrešanje starša* (32,6 % vseh negativno opredeljenih kodov). Kategorije znotraj omenjene nadkategorije so *ne vključenost starša v vzgojo, ni časa za otroka, pomanjkanje kazanja čustev v družini, ni meja za otroka ter učenje pragmatičnosti*. Najštevilnejši odgovori so bili tisti, katerih enote kodiranja smo lahko uvrstili v kategorijo *ne vključenost starša v vzgojo*. Udeleženci so v večini primerov govorili o ne vključenosti očeta v vzgojo in o pogrešanju tako fizične kot čustvene bližine z njim. Tudi avtorji več tujih raziskav ugotavljajo, da je tako fizična kot psihična odsotnost očeta lahko povezana z notranjimi stiskami otrok (Allen in Daly, 2007; Carlson, 2006; Pleck in Masciadrelli, 2004). Po drugi strani pa vključenost očeta v vzgojo pogosto prispeva tudi k doživljanju zadovoljstva matere v partnerskem odnosu. Zadovoljstvo v partnerstvu je pomemben del nadkategorije *konstruktivnega starševstva*, kamor smo uvrščali odgovore naših udeležencev. Avtorji ugotavljajo, da zadovoljstvo s partnerstvom pri materi pozitivno vpliva na njeno interakcijo z otrokom (Harris in Morgan, 1991).

Nadkategorijo *grobi posegi v otroka* smo označili kot pomembno, kajti udeleženci so pogosto omenjali vedenja staršev, ki smo jih lahko uvrstili v omenjeno kategorijo. O pomembnosti in vrednotnem vidiku te nadkategorije smo sklepali na osnovi izjav udeležencev ali na osnovi nebesednih izrazov udeležencev ob posameznih odgovorih. Obe kategoriji, ki smo jih vključili v omenjeno nadkategorijo – *kaznovanje otroka* in *zloraba otroka* – označujeta skupine odgovorov, ko so udeleženci opisovali oz. ocenjevali starševska vedenja kot izrazito neugodna za otroka. Tudi drugi avtorji (npr. Roetzel, 2009; Serbin idr., 1998) opisujejo vedenja staršev, ki smo jih uvrstili v omenjeno nadkategorijo, kot tista, ki negativno vplivajo na otrokov nadaljnji psihosocialni razvoj.

Pritisk nad otrokom je pomembna nadkategorija, kamor smo uvrstili pet kategorij – *zamenjava vlog v družini, pretirane zahteve do otroka, stroga verska obveznost otrok, vzbujanje občutka krivde pri otroku ter naučiti otroka iti preko sebe*. Kar 23,6 % enot kodiranja smo lahko uvrstili v omenjeno nadkategorijo. Pritisk nad otrokom je pogosto povezan s tipom starševstva, ki ga D. Baumrind (1991) opredeljuje kot avtoritarno starševstvo. Pritisk nad otrokom, velika zahtevnost in pomanjkanje razlage so značilnosti avtoritarnega starševstva, ki od otroka pričakuje predvsem ubogljivost, ciljno naravnost ter strinjanje brez razlage starševskih pravil. Za otrokov občutek varnosti v družini je zelo ogrožajoča tudi nepredvidljivost starša, ki so jo omenjali tudi naši udeleženci. Stisko otroka ob nepredvidljivem vedenju matere, ki je za otroka še neugodnejša kot nepredvidljivo vedenje očeta, opisujejo tuje raziskave (Shelton idr., 1996).

Nezaupanje otroku je nadkategorija, ki smo jo oblikovali z združevanjem naslednjih kategorij: *prepoved izražanja otroka, neenakovredna obravnava otroka s sorojenci in negativizem starša*. V omenjeno nadkategorijo smo uvrstili 12,6 % enot kodiranja vseh negativno opredeljenih starševskih vedenj do otroka. Odgovori udeležencev so govorili predvsem o neenakovrednem položaju dečkov in deklic ter o različnih vzgojnih principih ter različnih pričakovanjih od otrok različnega spola

ter od starejših in mlajših sorojencev. Nezaupanje do otrok so starši kazali tudi s pretiranim primerjanjem otrok z drugimi ter z nepripravljenostjo prilagajanja vzgojnih tehnik potrebam posameznega otroka.

V nadkategoriji *konstruktivno starševstvo* ter *nekonstruktivno starševstvo* smo vključili odgovore, ki niso bili neposredno povezani z interakcijo med starši in otroci, ampak so se bolj povezovali s temo partnerskega odnosa med staršema, enotnosti staršev v odločitvah, samospoštovanja staršev. Zadovoljivo partnerstvo je pomemben element družinskega funkcioniranja, v katerem starša zadovoljujeta svoje potrebe ter črpata energijo za vzgojo otrok. Kvaliteta partnerstva se pomembno povezuje z vzgojnimi tehnikami, značilnimi za avtoritativno starševstvo (Gryczkowski idr., 2010; Jurič, 2009).

Zaključki

V raziskavi so nas zanimale vzgojne kategorije, ki jih različno stari udeleženci opredeljujejo kot pomembne. Udeleženci so bili odrasli ljudje brez otrok, udeleženci z otroki in udeleženci z otroki in vnuki. Iz odgovorov, ki smo jih odbili s pomočjo polstrukturiranih intervjujev, smo oblikovali enote kodiranja. Le-te smo združili v kategorije, ki so odražale pomembnost starševskega vedenja do otrok s strani udeležencev.

Odgovore udeležencev, ki so opredeljevale pozitivne vidike starševstva, smo vključili v šest nadkategorij, in sicer: *sodelovanje z otrokom, sprejemanje otroka, pomoč otroku pri doseganju samostojnosti, možnost svobodnega izražanja in uveljavljanja otrok, jasno postavljene meje in konstruktivno starševstvo*. Kljub temu da slednja nadkategorija ne vključuje neposredno interakcije starša z otrokom, pa sta se kvaliteta partnerskega odnosa ter enotnost staršev pokazali kot pomemben vidik vzgajanja otroka v več raziskavah (Gryczkowski idr., 2010; Jurič, 2009).

Negativno opredeljene komponente starševstva smo združili v nadkategorije: *otrokovo pogrešanje starša, grobo »poseganje« v otroka (fizično, psihično), pritisk nad otrokom, nezaupanje otroku ter nekonstruktivno starševstvo*. Slednje podobno kot pri pozitivno opredeljenih kategorijah starševstva ne vključuje neposredne interakcije med otrokom in staršem, ampak nezadovoljujoče partnerstvo staršev, neenotnost staršev pri vzgoji ter nizko samospoštovanje staršev.

Kljub zgovornim rezultatom je treba omeniti tudi nekatere omejitve raziskave. Udeleženci niso imeli izenačenih pogojev sodelovanja v polstrukturiranih intervjujih. Pisni odgovori na vprašanja so bili bolj skopi, več je bilo odgovorov, ki smo jih teže kategorizirali v podkategorije, medtem ko so imeli udeleženci, ki so odgovarjali ustno, več časa, da se točneje seznanijo z nameni raziskovanja, spoznajo raziskovalko ter razmislijo o konkretnih izkušnjah, ki nazorneje podkrepijo njihova stališča o vzgoji. Upoštevati moramo tudi časovni okvir odraščanja naših udeležencev (časovni razpon od 1930 do 1995), ko se je kulturno okolje udeležen-

cev intenzivno spreminjalo (2. svetovna vojna, osamosvojitve Slovenije) in spreminjali so se tudi koncepti vzgoje (prevladujoča avtoritarna vzgoja med vojnama, porast permisivne vzgoje v 70. letih).

Zaključimo lahko, da rezultati predstavljajo pomemben doprinos k razumevanju vzgoje ter potrjujejo ugotovitve drugih avtorjev o potrebah otrok v času procesa primarne socializacije. Rezultati predstavljajo izhodišče za raziskovanje tudi drugih z vzgojo povezanih tem, kot so npr. medgeneracijski prenosi posameznih vzgojnih komponent, spreminjanje in ohranjanje vrednostnega vidika kategorij vzgoje, stališča o vzgoji pri udeležencih različnih starostih in različnih generacij.

Literatura

- Aldous, J. in Mulligan, G. M. (2002). Fathers' child care and children's behavior problems: A longitudinal study. *Journal of Family Issues*, 23(5), 624–647.
- Allen, S. in Daly, K. (2007). *The effects of father involvement: An updated research summary of the evidence inventory*. University of Guelph: Centre for Families, Work & Well-Being.
- Baldwin, A. L. (1955). *Behavior and development in childhood*. New York: Dryden Press.
- Baumrid, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907.
- Baumrind, D. (1967). Child care practices anteceding three patterns of preschool behaviour. *Genetic psychology monographs*, 75(1), 43–88.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, Part 2, 4(1), 1–103.
- Baumrind, D. (1983). Rejoinder to Lewis's reinterpretation of parental firm control effects: Are authoritative families really harmonious? *Psychological Bulletin*, 94, 132–142.
- Baumrind, D. (1989). Child development today and tomorrow. V W. Damon (ur.), *Rearing Competent Children* (str. 349–378). San Francisco: Jossey-Bass.
- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56–95.
- Becker, W. C. (1964). Consequences of different kinds of paternal discipline. V M. L. Hoffman in L. W. Hoffman (ur.), *Review of child development research* (str. 169–208). New York: Russell Sage Foundation.
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55(1), 83–96.
- Bentley, K. S. in Fox, R. A. (1991). Mothers and fathers of young children: Comparison of parenting styles. *Psychological Reports*, 69(1), 320–322.
- Bowlby, J. (1975). Attachment theory, separation, anxiety, and mourning. V D. A. Hamburg in H. K. H. Brodie (ur.), *American handbook of psychiatry, volume VI: New psychiatric frontiers* (str. 292–309). New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1982). Attachment and loss: Retrospect and prospect. *American Journal of Orthopsychiatry*, 52(4), 664–678.

- Burgess, R. L. in Youngblade, L. M. (1988). Social incompetence and the intergenerational transmission of abusive parental practices. V G. T. Hotaling, D. Finkelhor, J. T. Kirkpatrick in M. A. Straus (ur.), *Family abuse and its consequences: New directions in research* (str. 38–60). Newbury Park, CA: Sage.
- Calkins, S. D., Smith, C. L., Gill, K. L. in Johnson, M. C. (1998). Maternal interactive style across contexts: Relations to emotional, behaviour and physiological regulation during toddlerhood. *Social Development*, 7(3), 350–369.
- Carlson, M. J. (2006). Family structure, father involvement, and adolescent behavior outcomes. *Journal of Marriage and the Family*, 68(1), 137–154.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: a practical guide through qualitative analysis*. London: Thousand Oaks.
- Cox, M. J., Owen, M. T., Lewis, J. M., Riedel, C., Scaif-Michler, L. in Suster, A. (1985). Intergenerational influences on the parent-infant relationship in the transition to parenthood. *Journal of Family Issues*, 6(4), 543–564.
- Crowell, J. A in Treboux, D. (1995). A review of adult attachment measures: Implications for theory and research. *Social Development*, 4(3), 294–327.
- Darling, N. in Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An intergenerative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487–496.
- De Knop, P. (1992). Sports clubs invest in youth: on the way to a sound youth sport policy. *Kinesiology*, 14(3), 6–11.
- Dornbusch, S. M., Ritter, P. L., Leiderman, P. H., Roberts, D. F. in Fraleigh, M. J. (1987). The relation of parenting style to adolescent school performance. *Child Development*, 58(5), 1244–1257.
- Essau, C. A., Sasagawa, S. in Frick, P. J. (2006). Psychometric properties of the Alabama parenting questionnaire. *Journal of Child and Family Studies*, 15(5), 597–616.
- Glaser, B. G. in Strauss, A. L. (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative analysis*. New York: Aldine.
- Grob, S. Z. in Morgenthaler, Z. C. (2010). Families, rituals and the well-being of parents and children. *Familiendynamik*, 35(3), 250–259.
- Gryczkowski, M. R., Jordan, S. S. in Mercer, S. H. (2010). Differential relations between mothers' and fathers' parenting practices and child externalizing behavior. *Journal of Child and Family Studies*, 19(5), 539–546.
- Harris, K. M. in Morgan, S. P. (1991). Fathers, sons, and daughters: Differential paternal involvement in parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 53(3), 531–544.
- Heinicke, C., Diskin, S., Ramsey-Klee, D. in Given, K. (1983). Prebirth parent characteristics and family development in the first year of life. *Child Development*, 54(1), 194–208.
- Jurič, S. (2009). Povezanost partnerske navezanosti staršev z njihovimi vzgojnimi stili. [The connection of adult attachment and parenting styles] *Psihološka obzorja*, 18(1), 63–87.
- Lamborn, S. D., Mounts, N. S., Steinberg, I. in Dornbusch, S. M. (1991). Patterns of competence and adjustment among adolescent from authoritative, authoritarian-indulgent, and neglectful families. *Child development*, 62(5), 1049–1065.
- Lopez, W. (2004). Successful parenting skills that shape children's behaviors. Sneto s strani: <http://allpsych.com/journal/parentingskills.html>

- Maccoby, E. in Martin, J. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. V E. M. Hetherington (ur.), *Handbook of child psychology*, volume 4, (str. 1–101). New York: Wiley.
- Pines, A. M. (1999). *Falling in love: Why we choose the lovers we chose*. New York: Routledge.
- Pinto, S. O. R. (2007). *The cross-generational influence of parental authority and acculturation on parenting of Cape Verdean immigrants*. University of Rhode Island, Rhode Island, United States.
- Platz, D. L., Pupp, R. P. in Fox, R. A. (1994). Raising young children: Parental perceptions. *Psychological Reports*, 74(2), 643–646.
- Pleck, J. H. in Masciadrelli, B. P. (2004). Paternal involvement by U.S. residential fathers: Levels, sources, and consequences. V M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (str. 222–271). New York: Wiley.
- Rogers, C. R. (1962). The Interpersonal Relationship: The core of guidance. *Harvard Educational Review*, 32(4), 416–429.
- Rothbart, M. K. in Bates, J. E. (1998). Temperament. V W. Damon in N. Eisenberg (ur.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (str. 105–176). New York: Wiley.
- Schaefer, E. S. (1959). A circumplex model for maternal behaviour. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 59(2), 226–235.
- Sears, R. R., Maccoby, E. in Levin, H. (1957). *Patterns of child rearing*. Evanston: IL: Row, Peterson.
- Serbin, L. in Karp, J. (2003). Intergenerational studies of parenting and the transfer of risk from parent to child. *Current Directions in Psychological Science*, 12(4), 138–142.
- Serbin, L. A., Cooperman, J. M., Peters, P. L., Lehoux, P. M., Stack, D. M. in Schwartzman, A. E. (1998). Intergenerational transfer of psychosocial risk in women with childhood histories of aggression, withdrawal, or aggression and withdrawal. *Developmental Psychology*, 34(6), 1246–1262.
- Shelton, K. K., Frick, P. J. in Wootton, J. (1996). Assessment of parenting practices in families of elementary school-aged children. *Journal of Clinical Child Psychology*, 25(3), 317–329.
- Simons, R. L., Beaman, J., Conger, R. D. in Chao, W. (1993). Childhood experience, conceptions of parenting, and attitude of spouse as determinants of parental behavior. *Journal of Marriage and the Family*, 55(1), 91–106.
- Steinberg, L., Elmen, J. D. in Mounts, N. S. (1989). Authoritative parenting, psychosocial maturity, and academic success among adolescent. *Child Development*, 60(6), 1424–1436.
- Trice, D. A. (2002). First semester college student's email to parents: Frequency and content related to parenting style. 1–5. Sneto s strani: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/is_3_36/ai_95356582
- Waylen, A. in Stewart-Brown, S. (2010). Factors influencing parenting in early childhood: A prospective longitudinal study focusing on change. *Child Care, Health & Development*, 36(2), 198–207.
- Yeung, W. J., Sandberg, J. F., Davis-Kean, P. E. in Hofferth, S. L. (2001). Children's time with fathers in intact families. *Journal of Marriage and the Family*, 63(1), 136–154.

Yilmaz, A. (2001). The relationship between marital adjustment, parenting style and self-perception of children from different age groups. *Turk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 1–24.

Prispelo/Received: 21.03.2011
Sprejeto/Accepted: 30.06.2011